



Hälsa hos elever på komvux som anpassad utbildning

– En intervjustudie i klarspråk

Publikationen finns att ladda ner från myndighetens
webbplats: www.mfd.se. Alternativa format kan
beställas från Myndigheten för delaktighet.

ISBN: 978-91-989335-2-9

Nummer: 2025:14

E-post: info@mfd.se

Telefon: 08-600 84 00

Innehåll

Inledning	6
Om rapporten	9
Sammanfattning	10
Bakgrund och genomförande.....	11
Vad är komvux som anpassad utbildning?	12
Vad säger eleverna?	13
Starka relationer – en trygghet	15
Skoldagar och lärande.....	15
Tro på framtiden men få jobbchanser	15
Elevernas egna ord om sin hälsa	16
Önskemål från eleverna.....	16
Olika stöd krockar och blir hinder	17
Skolvardag och förutsättningar för hälsa.....	18
Elevernas hälsa.....	20
Lärarens roll och utmaningar	24
Hindrande faktorer för utbildning	25
Svårigheter och hinder i samverkan	27
Lärande exempel, hälsofrämjande arbetssätt...29	
Fysisk aktivitet i skolans regi	30
Aktiv fritid och socialt sammanhang.....	30
Elevhälsa och stödinsatser.....	30
Tydlighet i skolmiljön	31
Inflytande och delaktighet.....	31
Samverkan för kontinuitet.....	32
Vägledning mot arbete	32
En samlad bild – hälsa, utbildning och stöd.....	33

Skolan som en trygg och viktig plats	34
Ohälsa kan missas när stöd saknas.....	35
Begränsningar i systemet.....	36
Svår väg från utbildning till arbete.....	37
Elevernas perspektiv saknas ofta	37

”

Under mina 22 år som lärare har både myndigheter och forskare besökt oss, men det här är första gången som eleverna själva fått möjlighet att beskriva sin situation.

Lärare på komvux som anpassad utbildning.

Kapitel 1

Inledning

Den här rapporten handlar om hälsa, och förutsättningarna för hälsa, hos elever inom komvux som anpassad utbildning.

Komvux som anpassad utbildning är en del av den kommunala vuxenutbildningen som vänder sig till personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF) eller förvärvad hjärnskada. Det innebär att eleverna inom denna utbildningsform också tillhör en grupp med generellt sett större behov av stöd för att uppnå god hälsa och delaktighet.

Vår kunskap om komvuxelevers hälsa är begränsad, främst eftersom det till skillnad från andra skolformer inte finns några krav på organiserad elevhälsa inom komvux.

Syftet med rapporten är att bidra till ökad kunskap om hälsan och förutsättningarna för god hälsa bland elever på komvux som anpassad utbildning. Genom att belysa elevernas upplevelser och erfarenheter bidrar rapporten till en större förståelse för elevernas hälsoutmaningar.

Vi vet sedan tidigare att personer med funktionsnedsättning generellt har sämre hälsa än befolkningen i övrigt. Endast 43 procent av personer med funktionsnedsättning upplever sin hälsa som bra eller mycket bra, jämfört med 80 procent av den övriga befolkningen¹. För personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF) är hälsosituationen än mer utsatt. Ofta på grund av begränsad tillgång till vård, en inaktiv livsstil och att det är vanligare med psykisk ohälsa överlag.

Utbildning är en viktig hälsofaktor eftersom den ökar chanserna till arbete, ekonomisk trygghet och delaktighet i samhället. Personer med intellektuell funktionsnedsättning har betydligt lägre utbildningsnivå än övriga befolkningen, och komvux som anpassad utbildning är en av få möjligheter till vuxenutbildning för denna målgrupp. Det är också svårt

¹ Myndigheten för delaktighet (2024), *Uppföljning av funktionshinderpolitiken 2023*, 2024:10.

för personer med IF att etablera sig på arbetsmarknaden – endast en liten andel har sin huvudsakliga inkomst från arbete.

Tidigare uppföljningar har visat på utmaningar kopplade till komvux som anpassad utbildning och samhällets stödstrukturer². Till exempel varierar kommunernas tolkning av regelverken för stöd enligt LSS³ och socialtjänstlagen⁴, vilket gör att möjligheten att kombinera studier med daglig verksamhet, färdtjänst eller ledsagning skiljer sig åt mellan kommuner.

En grundläggande utgångspunkt i Myndigheten för delaktighets arbete är att utgå från erfarenheterna hos dem som frågan berör. I den här rapporten handlar det om vuxna elever med en intellektuell funktionsnedsättning samt personal på komvux som anpassad utbildning. Genom intervjustudien bidrar rapporten med ett unikt perspektiv då det är ovanligt att personer med IF själva får komma till tals i liknande sammanhang.

² Skolverket (2021), *Komvux som särskild utbildning – flera hinder på vägen till och under studier*, dnr: 2021:198.

³ Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)

⁴ Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL)

KAPITEL 2

Om rapporten

Det här kapitlet presenterar rapportens syfte och sammanfattar de viktigaste resultaten. Kapitlet beskriver också hur studien genomförts och ger en bakgrund till komvux som anpassad utbildning samt till målgruppen.

Sammanfattning

Den här rapporten ger en unik inblick i hur elever inom komvux som anpassad utbildning upplever sin skola, sin hälsa och sin vardag. Genom intervjuer med elever, lärare och annan skolpersonal framträder en sammansatt bild av både styrkor och utmaningar inom utbildningsformen.

Eleverna beskriver att de mår bra och trivs med sin vardag även om lärarna ofta uppfattar andra utmaningar. Många elever beskriver skolan som en trygg plats där de för första gången känner sig respekterade och lyssnade på. De uttrycker en stark vilja att studera och arbeta, och ser skolan som en viktig del av sitt liv. Samtidigt är utbildningen ofta begränsad till ett fåtal timmar per vecka, och många elever möter hinder som gör det svårt att kombinera studier med andra stödinsatser, som daglig verksamhet.

Lärarna vittnar om att de ofta får ta på sig roller som sträcker sig långt utanför undervisningen, som kurator, coach och samordnare, eftersom det saknas formella strukturer för elevhälsa inom komvux. Den psykiska ohälsan bedöms vara omfattande, särskilt bland elever med lindrig intellektuell funktionsnedsättning, men är ofta svårupptäckt eftersom eleverna sällan uttrycker sitt mående tydligt.

Brister i samordningen mellan skola, boenden och andra aktörer gör att många elever inte får det stöd de behöver. Skolorna lyfter också att otydliga regelverk och så kallade inlåsningseffekter ofta hindrar eleverna från att ta del av utbildning i den omfattning de skulle önska.

Trots detta visar rapporten att det finns ett stort engagemang från både elever och personal. Flera skolor arbetar aktivt med hälsofrämjande insatser och med att stärka elevernas delaktighet. Dessa exempel visar på

potentialen i utbildningsformen, men också på behovet av bättre strukturer, samverkan och resurser.

Bakgrund och genomförande

Folkhälsomyndigheten har, i samverkan med flera myndigheter, studerat hälsa hos komvuxelever genom analys av registerdata. Studien kartlägger hälsoutmaningar och socioekonomiska förutsättningar för olika elevgrupper, inklusive elever inom komvux som anpassad utbildning⁵.

Myndigheten för delaktighet (MFD) har bidragit genom att komplettera med denna kvalitativa undersökning inom komvux som anpassad utbildning. Syftet är att öka kunskapen om hur hälsan och förutsättningarna för en god hälsa ser ut hos elever på komvux som anpassad utbildning, och lyfta elevernas perspektiv.

Undersökningen genomfördes av Begripsam AB våren 2024, på uppdrag av MFD. Studien baseras på enskilda intervjuer och fokusgrupper, där elevernas hälsa och välbefinnande diskuterades i bred bemärkelse, både i relation till skolsituationen och livet i stort.

Totalt har Begripsam genomfört enskilda intervjuer och gruppdiskussioner med 34 elever från sex kommuner samt 37 personer i olika yrkesroller inom komvux anpassad utbildning. Av dessa är 21 lärare och nio rektorer. Bland övriga yrkeskategorier finns kuratorer, specialpedagoger, elevstödjare, utbildningsledare och studie- och yrkesvägledare (SYV). De är fördelade på 24 olika kommuner med en blandning av stora och små kommuner.

⁵ Folkhälsomyndigheten (2025), *Hälsan hos elever inom kommunal vuxenutbildning*.

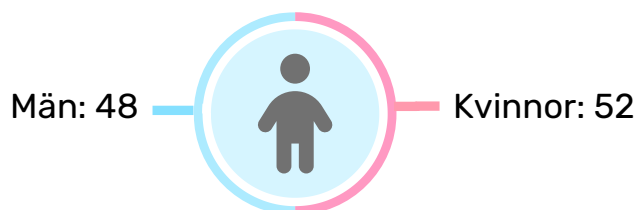
Vad är komvux som anpassad utbildning?

Komvux som anpassad utbildning, tidigare benämnd komvux som särskild utbildning, är en del av den kommunala vuxenutbildningen i Sverige. Utbildningen riktar sig till vuxna med intellektuell funktionsnedsättning eller förvärvad hjärnskada.

Den ger möjlighet att komplettera sin utbildning, utveckla sina kunskaper och färdigheter, samt stärka ens förutsättningar för ett aktivt deltagande i samhälls- och arbetsliv.

Elevstatistik för läsåret 2023/2024

Antal elever: 2 956



- Genomsnittsålder: **37 år**
- Genomsnittligt antal studietimmar per vecka: **3,4**
- **70 procent** är inrikes född med två inrikes födda föräldrar.
- Endast **4 procent** har sin huvudsakliga inkomstkälla från förvärvsarbete, **96 procent** från aktivitets- eller sjukersättning.

Källa: Skolverket, Elever i kommunal vuxenutbildning som anpassad utbildning – läsåret 2023/2024, och Folkhälsomyndigheten (2025), Hälsan hos elever inom kommunal vuxenutbildning.

KAPITEL 3

Vad säger eleverna?

”

Jag kan inte fortsätta studera
utan att förlora min plats på
daglig verksamhet.

Elev på komvux som anpassad utbildning.

I det här kapitlet berättar eleverna själva om sin hälsa, skola och hur deras liv ser ut. De säger att skolan känns trygg och viktig, men beskriver också vilka hinder som gör det svårt att studera och bli en del av samhället.

Starka relationer – en trygghet

Många elever säger att de trivs i skolan. De gillar sina lärare och har en nära relation till dem. I ett samtal berättar en elev att om läraren "skulle sluta så skulle jag också sluta". Många uppskattar även att de behandlas som vuxna i skolan, vilket skiljer sig från de fördomar de möter ute i samhället. Men trots att många elever känner sig trygga i sin del av skolan, finns det oro att vistas på andra platser i byggnaden och önskemål om fler rastvakter lyfts. När elever mår dåligt, är det vanligtvis relaterat till händelser utanför skolan. Ofta på grund av dåliga erfarenheter från tidigare skolor.

Skoldagar och lärande

Även om många trivs i skolan finns det olika uppfattningar om hur utbildningen är upplagd. Vissa tycker att en skoldag per vecka är lagom, medan andra säger att de gärna kunde tänka sig att vara mer i skolan. En del vill läsa nya kurser, andra vill gå om samma kurs som de precis har avslutat.

En elev känner att det både är för lite och för lätt. Hen efterfrågar mer fokus på lärande och att regeringen borde lyssna på elevers önskemål. En annan elev nämner att hen har fullt upp med andra aktiviteter måndag till torsdag och skulle gärna gå i skolan på fredagar. Men tyvärr erbjuds inte komvux under fredagar i just den kommunen.

Tro på framtiden men få jobbchanser

Många hoppas att utbildningen ska leda till jobb. Men flera har inget arbete idag. En elev beskriver att skolan är bra för att "Man får lära sig." och "Om man är arbetslös så har man nytta av det i framtiden". En elev med förhoppningar om

framtida arbete säger "Det är bra att lära sig trafik och sånt där. Jag håller på att ta B-körkort". De önskar få mer hjälp så att de kan arbeta. En elev säger: "Jag är utbildad kock, så jag kan laga mat". Trots det har hen ännu inte fått ett arbete. Vissa deltar i praktik, vilket de ser som ett positivt steg mot ett framtida jobb. I vissa fall är eleverna sysselsatta inom daglig verksamhet med arbetsuppgifter på caféer eller i butiker. De får erfarenhet, men inte riktig lön – bara låg ersättning.

Elevernas egna ord om sin hälsa

De flesta säger att de mår bra och inte är sjuka så ofta. Flera tycker att det är svårt att diskutera vad de skulle göra om de blir sjuka men säger att de nog skulle ta upp det på sitt boende. Om de behöver prata med någon om sitt mående så vänder de sig främst till mamma, läraren, andra anhöriga, assistenter eller annan personal. I enstaka fall säger eleven att de inte har någon person att prata med.

De som pratar om att de inte mår bra ibland, beskriver påverkande händelser utanför skolan. Ibland handlar det om saker som hänt för länge sedan men som sitter kvar. Ofta handlar det om dåliga erfarenheter från tidigare skolor.

Önskemål från eleverna

Eleverna ser många förbättringsområden för deras skolgång där ett önskemål är bättre kollektivtrafik så att de kan ta sig till skolan själva. Ett annat önskemål är läxhjälp och stöd för att plugga utanför skolan. Där de bor finns sällan någon som kan hjälpa dem med läxorna.

Flera elever tar även upp att de skulle vilja ha mer fysisk aktivitet i skolan då det idag inte finns någon gymnastik. På fritiden är många med i någon förening och deltar i olika fritidsaktiviteter. "Jag gympar, jag gör innebandy och går på bowling. Jag gör nästan allt." En annan elev säger "Jag tycker om att sova." Några berättar att de spelar spel eller tittar på Youtube på fritiden. Någon skriver på en egen bok,

en annan håller på med cosplay. Flera har en kontaktperson som de träffar några timmar i veckan.

En elev berättar att hen tackade nej till gruppboende eftersom hen inte fick ta med sig sina katter. Eleven har nu istället bott på flera olika platser.

Olika stöd krocker och blir hinder

Många elever har svårt att förklara exakt hur deras ekonomiska stöd fungerar, men det är tydligt att reglerna skapar inlåsnings effekter som begränsar deras möjligheter att studera eller arbeta. En elev berättar att "Det är därför jag inte kan komma ut på ett vanligt jobb. Skulle jag fortsätta med serviceutbildningen skulle jag inte kunna fortsätta min anställning i omsorgen längre. Så nu läser jag bara två kurser". Eleven fortsätter "Jag har haft min omsorgsplats i över 20 år".

Det är inte tydligt vilket stöd eleven menar. Men det verkar som att mer studier skulle göra det svårt att behålla det stöd hen har idag.

KAPITEL 4

Skolvardag och förutsättningar för hälsa

”

Jag har egentligen inte utbildning för det här, men någon måste göra det.

Lärare på komvux som anpassad utbildning.

Kapitlet beskriver hur elever och personal upplever vardagen och vilka förutsättningar som finns för hälsa, delaktighet och stöd. Här lyfts både styrkor och hinder som påverkar elevernas möjligheter att må bra och utvecklas.

Elevernas hälsa

Olika upplevelser av hälsa

Lärarna och eleverna ger en delvis motstridig bild av hälsoläget.

Skolpersonalens bild är att elevernas mående har försämrats över tid. Särskilt när det gäller psykisk ohälsa, men även hälsorelaterade problem kopplade till en ohälsosam livsstil. De beskriver att fler elever upplever stress och oro, och att det saknas organiserade elevhälsoinsatser som kan fånga upp problem i tid. Det gäller särskilt för elever som inte deltar i daglig verksamhet, eftersom bristen på en meningsfull sysselsättning ofta leder till ökad isolering.

Eleverna ger samtidigt en ljusare bild av sin egen hälsa. De flesta säger att de mår bra och att de är nöjda med sitt liv. Några beskriver en aktiv fritid eller att de trivs i skolan. Samtidigt uppfattar lärarna att elevernas livssituation och levnadsvanor ofta bidrar till långsiktiga hälsoproblem.

Skolpersonal som arbetar med olika utbildningsformer upplever att måendet generellt är sämre bland elever med IF än bland andra elever. Det gäller både psykiskt och fysiskt välbefinnande. De kopplar detta till flera faktorer, bland annat kommunikationssvårigheter som följer med diagnosen och kan göra det svårt att se när en elev mår dåligt. Flera beskriver att det sannolikt finns ett mörkertal av elever med psykisk ohälsa som inte uppmärksammas.

Flera lärare lyfter att personer med IF kan behöva hjälp att komma igång med fritidsaktiviteter som är hälsofrämjande. Brist på stöd och struktur riskerar att förstärka både isolering och ohälsa över tid.

Hälsovanor och stöd i vardagen

”Man kan inte leva på Risifrutti. Hur gott det än är.” Citatet kommer från en lärare som försöker påverka eleverna att äta hälsosamt. Det vanligaste hälsoproblemet som lärarna lyfter rör kostvanor och övervikt. Flera upplever att eleverna ofta äter ohälsosamt.

Samtidigt är det en känslig fråga. Flera lärare upplever att det är svårt att prata om detta utan att det uppfattas som moraliserande eller som ett intrång i elevens integritet, men samtidigt, som en lärare uttryckte det, ”så kan det inte vara okej att dricka två liter cola och äta en påse chips varje kväll...”.

Flera av lärarna tar upp att vuxna med IF ibland har svårt att förstå konsekvenserna av sina val. Det gäller till exempel att sätta gränser för hur mycket läsk man ska dricka. Några ifrågasätter varför inte personal på boenden jobbar mer med den frågan.

Ett liknande dilemma gäller situationer där det finns misstanke om ytterligare diagnoser, utöver IF-diagnosen. Personalen berättar att det inte är ovanligt att elever visar tecken på andra svårigheter, men det är svårt att få till en utredning. Eftersom det rör sig om vuxna personer kan skolan bara uppmuntra eleven att söka hjälp, men många orkar eller klarar inte av det på egen hand.

Respekt och självständighet – till skillnad från förut

När lärarna kommer närmare eleverna framkommer det ofta att deras tidigare erfarenheter av skolan inte varit bra. Erfarenheterna från anpassad högstadie- och gymnasieskola har ofta varit negativa. ”Jag tror inte jag har haft någon elev som inte har blivit mobbad” säger en lärare.

På komvux som anpassad utbildning möts de enligt denna lärare med respekt och blir lyssnade på. Det kan vara första gången eleverna känner sig lyssnade på i skolan, vilket kan förklara varför så många trivs. Flera lärare lyfter att det har en hälsofrämjande effekt när eleverna blir tagna på allvar. Lärarna upplever att utbildningen gör eleverna mer

självständiga – även utanför skolan. Att det blir en positiv spiral, som i grunden påverkar hur personen mår.

Stigma och psykisk ohälsa hos personer med lindrig IF

Personalen betonar särskilt situationen för personer med lindrig IF, som ofta är mer medvetna om sin utsatthet. Det är inte självklart att de accepterar sin diagnos eller vill att andra ska känna till den, vilket bidrar till ett stigma. De är ofta medvetna om samhällets normer och kämpar för att passa in. Det kan ta sig olika uttryck, men ett vanligt sätt är att tacka nej till insatser som skulle kunna vara till hjälp. En annan strategi är att försöka dölja svårigheter för att inte verka avvikande.

Lärarna bedömer att den psykiska ohälsan kan vara stor i denna grupp, då viljan att framstå som självständig och "normal" kan leda till att de går miste om stöd de egentligen behöver. För många innebär det också att de hamnar i ett mellanläge, de är för resursstarka för daglig verksamhet men har samtidigt svårt att ta sig in på arbetsmarknaden. Detta ökar risken för isolering, inaktivitet och psykisk ohälsa. Lärarna lyfter arbete eller meningsfull sysselsättning som en av de viktigaste hälsofrämjande insatserna för den här gruppen.

Skolorna uttrycker också oro över att personer med lindrig IF ibland utnyttjas av kriminella nätverk eller hamnar i situationer av sexuellt utnyttjande. Deras svårigheter att säga nej eller fullt ut värdera konsekvenser kan göra dem särskilt sårbara⁶. Övergången efter gymnasiet beskrivs som särskilt kritisk, då mycket av det stöd som tidigare funnits runt individen försvinner.

Osynliga i systemet

Flera lärare och rektorer menar att de personer med IF som söker sig till komvux som anpassad utbildning ofta har ett eget driv eller får stöd från anhöriga. Samtidigt finns det

⁶ Jmf. MFD (2025), *Brottsförebyggande arbete för barn och unga med funktionsnedsättning*, 2025:7.

många som faller utanför detta, vilket även bekräftas av forskning. Studier visar att ungefär en fjärdedel av personer med IF som lämnar den anpassade gymnasieskolan hamnar i en situation där de varken studerar, arbetar eller deltar i någon organiserad sysselsättning⁷. De syns varken i utbildning, på arbetsmarknaden eller i samhällets stödsystem. Dessa ungdomar riskerar att fastna i en osynlig tillvaro utan sysselsättning och utan att fångas upp av samhällets stödinsatser.

Skolpersonal uttrycker därför en oro för att det finns grupp med betydligt större ohälsa och sociala problem än bland eleverna som deltar i komvux som anpassad utbildning. De menar att det sannolikt finns många personer med IF som skulle ha glädje och nytta av komvux som anpassad utbildning men som inte söker sig dit, ofta för att de saknar stöd och vägledning.

Brist på anpassade elevenkäter

För många skolformer finns olika typer av elevenkäter som tar upp hälsofrågor. I den här studien nämndes inga exempel på enkäter som är anpassade för målgruppen.

I en skola berättar lärarna att man gjort undersökningar i relation till arbetet med likabehandlingsplanen. Då visade det sig att många elever med IF känner sig annorlunda. Det gjorde bland annat att de inte gick till den gemensamma kafeterian. I stället stannade de i sin lokal, där de kände sig mer trygga. Men där finns till exempel ingen kaffemaskin.

Utbildningen leder sällan till arbete

För många elever är utbildningen en viktig del av vardagen och ett sätt att utveckla självständighet. Samtidigt beskriver skolpersonal att vägarna till arbete är begränsade, trots att många elever har kapacitet att utföra olika typer av arbetsuppgifter. Flera skolor har testat olika typer av

⁷ Forte (2020), *Övergången från ung till vuxen för personer med funktionsnedsättning – en kartläggning av det vetenskapliga kunskapsläget*.

lärlingsutbildningar, och vissa har på det sättet fått ut några elever i arbete. Lärarna beskriver stora svårigheter i kontakten med Arbetsförmedlingen. Handläggarna har ofta låg kunskap om vad personer med IF behöver.

Lärarens roll och utmaningar

Personal inom komvux som anpassad utbildning har ofta ett stort ansvar över undervisningen. Många fungerar som kuratorer, psykologer eller boendestödjare, trots att de saknar formell utbildning för dessa roller. "Jag har egentligen inte utbildning för det här, men någon måste göra det", är en vanlig kommentar. Lärarna betonar vikten av det förtroende de bygger upp med eleverna, vilket är en viktig anledning till att elever vågar prata om svåra ämnen som psykisk ohälsa eller problem utanför skolan. Samtidigt är detta en balansgång eftersom lärarna upplever att deras stöd inte kan ersätta specialiserad elevhälsa. Det finns heller inget professionellt stöd eller tid för reflektion riktat till just den här delen av arbetet eftersom det formellt sett inte ingår i deras uppdrag.

Få lärare gör situationen sårbar

Av intervjuerna framkommer att det på många platser i landet är en ensam lärare som tar hand om den grupp elever som går i komvux som anpassad utbildning. Det gäller framför allt i små kommuner där även grupperna är små vilket gör situationen sårbar. En lärare beskrev ett exempel där en lärare i grannkommunen slutade vilket ledde till att det i ett halvår inte fanns någon lärare alls. Detta tvingade många elever till att avsluta sina studier.

Några av lärarna tar upp att de skulle vilja vara minst två, eftersom det kan bli ett ensamt arbete. En lärare beskriver hur de tidigare var två som arbetade parallellt. Om det då hände något med en elev så kunde en lärare gå ifrån medan den andra var kvar och tog hand om gruppen. En annan lärare berättade att "nu finns bara en grupp, och som lärare jobbar man ensam. Det gör en mer utsatt i situationer där något händer". Samtidigt beskriver många lärare att de trivs

med sitt arbete, och de flesta har arbetat kvar på samma plats i många år.

Organiserat elevhälsoarbete efterfrågas

Personal anser att för alla former av anpassad skola skulle det behövas fler resurser eftersom eleverna ofta har större behov av hälsofrämjande insatser. Och specifikt för komvux som anpassad utbildning efterfrågas elevhälsoteam med kurator och skolsköterska.

Flera rektorer och lärare önskar att ett organiserat elevhälsoarbete för komvux som anpassad utbildning regleras i tydlig lagstiftning. De säger att det ofta är omöjligt att bygga upp elevhälsa utan lagkrav, och att det blir sårbart när kommuner frivilligt tar ansvar för det. Om ekonomin blir dålig kan sådan verksamhet snabbt prioriteras bort.

I vissa fall har man tillfälligt lyckats skaffa sig resurser genom olika projekt. Då kan man under en period till exempel finansiera en kurator.

Ibland har man "lånat" tid av en kurator som egentligen jobbar inom SFI (svenskundervisning för invandrare) eller annan vuxenutbildning, då verksamheterna ofta finns i samma hus. Ibland har man på en enskild skola eller i kommunen beslutat att inrätta en elevhälsa även om man inte måste. Flera lärare säger att i de fall skolor på egen hand har beslutat att ha en kurator så har det haft en positiv inverkan på verksamheten.

Hindrande faktorer för utbildning

Konflikter mellan olika regelsystem

I många kommuner finns i praktiken en situation där personer med IF tvingas göra ett val mellan att studera eller att delta i daglig verksamhet. Här tolkar kommuner regelverk lite olika och man är också olika pragmatiska inför att en person kanske inte kan göra ett sådant val. Att kombinera studier med daglig verksamhet låter självklart, men reglerna tillåter det ofta inte.

Få vågar hoppa av daglig verksamhet för att studera. Oftast beskriver skolpersonalen det här som en konflikt mellan reglerna för daglig verksamhet och reglerna för studier och mellan hur kommuner tolkar regler. Men i vissa fall säger skolpersonal att det är hårda tolkningar från Försäkringskassan som gör att personer inte kan studera mer än motsvarande 5 procent av en heltid.

Ibland uppstår en konflikt mellan regelsystem som gör att elever som vanligtvis har assistenter inte får ha med assistenter i skolan. En annan del av den kommunala verksamheten kan hävda att skolan har ansvar för assistenter under skoltid, men det har de inte för elever i komvux som anpassad utbildning. En konflikt mellan två kommunala regelsystem uppstår. Om det dessutom är upptagning till skolan över flera kommuner kan det bli krångligt när kommunerna har olika regelverk och gör olika tolkningar.

Färdtjänst skapar problem

Personalen lyfter fram problem med färdtjänst som ett konkret hinder för elevernas skolgång. För elever som inte kan ta sig till skolan själva utan är beroende av färdtjänst kan det finnas stora problem relaterade till att de kommer för sent eller missar stora delar av undervisningen på grund av problem med färdtjänst. Problemen blir större eftersom elevernas skoldagar ofta är korta. Den som är där 60–90 minuter per vecka kan missa stora delar av undervisningen om färdtjänst inte håller tiden.

Ett annat problem är att många kommuner saknar egen komvux men inte beviljar stöd för resor och ledsagning till skolor som ligger i en annan kommun.

Tänkbara individuella stöd och hjälpmedel saknas

Det är ovanligt att elever inom komvux som anpassad utbildning har tillgång till individuella stöd eller hjälpmedel, även när det finns tydliga behov. Ett återkommande exempel är svårigheter med tidsuppfattning och planering.

För att underlätta närvaro skickar vissa lärare sms för att påminna eleverna om att det är dags att gå till skolan.

Det visar att många skulle behöva stöd för att hantera tid och planering, både i skolan och i vardagen i stort. I intervjuerna nämns att det skulle kunna finnas hjälpmedel som underlättar, men att de sällan används. När sådana stöd uteblir riskerar det att försvåra både skolgången och möjligheterna till självständighet.

Krav på framsteg försvårar

Enligt skollagen ska elever visa progression i sina studier för att få fortsätta. För många elever inom komvux som anpassad utbildning är detta en utmaning. Deras behov handlar ofta om att repetera och upprätthålla tidigare kunskaper, snarare än att konstant lära sig nytt.

Skolpersonal beskriver att vissa elever inte gör tydliga framsteg, men att de ändå utvecklas genom att behålla tidigare färdigheter. Om de tvingas sluta skolan riskerar de att tappa kunskaper, vilket kan leda till att de efter några år återvänder, men då på en lägre nivå än tidigare. "Det är inte ovanligt att de slutar och sen går det två år, och så har vi dem här igen", berättar en specialpedagog.

Skolorna ser en tydlig motsättning mellan elevernas behov av kontinuitet och regelverkets krav på progression. Många elever behöver tid och kontinuitet för att behålla och befästa sina kunskaper.

Trots regelverken försöker skolorna ofta hitta lösningar. Ibland får eleverna ta god tid på sig, och om en kurs avslutas erbjuds ofta en ny. Men systemet i stort behöver bättre ta hänsyn till målgruppens särskilda behov.

Svårigheter och hinder i samverkan

Samarbete med boenden och daglig verksamhet

Personalen lyfter fram att samarbetet med aktörer utanför skolan ofta är problematiskt, framför allt med särskilda boenden. Skolpersonalen ser att hög personalomsättning

och brist på kontinuitet på boendena gör det svårt att skapa strukturer för ett långsiktigt samarbete mellan skolan och boenden. Skolornas uppfattning är att även om intentioner finns hos medarbetare på boendena är tiden ofta för knapp för att stödja elevernas utbildning och fritidsaktiviteter. Det innebär att eleverna sällan får stöd att upprätthålla hälsosamma rutiner eller får hjälp med skolarbetet i sin vardag. Exempel ges på elever som vill delta i fritidsaktiviteter men inte får stöd från boenden, samt en elev som ville lära sig simma men där boendet inte tog vid när skolans stöd tog slut. Lärarna efterfrågar en bättre integration mellan skolans aktiviteter och elevernas fritid, exempelvis genom samverkan med daglig verksamhet och boenden. De menar att detta skulle kunna minska elevernas isolering och förbättra deras hälsa och livskvalitet avsevärt.

Tid till samordning utanför skolan

Många lärare känner att det inte bara går att släppa saker som egentligen inte har med skolan att göra. Exempelvis berättar en lärare om hur ens elevs telefon gick sönder på skolan. Det ledde till omfattande kontakter med elevens gode man innan eleven kunde få en ny telefon.

Flera lärare säger att de ofta får gå ur lärarrollen och ta ett större ansvar än de egentligen har tid för. De uppger att många personer med IF har ett informellt nätverk runt sig, men när detta saknas riskerar personerna att falla hårt genom alla system.

Ovanligt med samordning av stöd och insatser

Eleverna i komvux som anpassad utbildning har ofta kontakt med många olika verksamheter som skolan, boenden, daglig verksamhet, regionens hälso- och sjukvård och myndigheter som Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. Trots detta är det enligt skolpersonalen ovanligt att alla relevanta aktörer samlas och diskuterar hur de sammantaget kan stötta en individ på bästa sätt.

KAPITEL 5

Lärande exempel på hälsofrämjande arbetssätt

Kapitlet redovisar exempel på hur skolor och kommuner arbetar för att främja hälsa, trygghet och delaktighet hos elever inom komvux som anpassad utbildning. Genom att lyfta konkreta insatser från olika verksamheter synliggörs hur skolor försöker möta elevernas behov i vardagen.

Fysisk aktivitet i skolans regi

Flera skolor arbetar aktivt med att uppmuntra fysisk aktivitet inom ramen för undervisningen. En friluftslivskurs med gemensamma utomhusmoment genomfördes vid en skola och upplevdes som positiv av både elever och personal. Samtidigt pekar flera lärare på att det är svårt att hålla igång aktiviteter över tid, särskilt om det saknas någon som ansvarar för fortsättningen.

Lärare ser också sig själva som viktiga förebilder i vardagen. Det finns exempel på att elever har börjat ta promenader eller välja hälsosammare drycker efter att ha inspirerats av lärarens vanor. Sådana små beteendeförändringar ses som en del av skolans hälsofrämjande arbete.

Aktiv fritid och socialt sammanhang

Utanför skoltiden är många elever relativt inaktiva. Enligt lärarna har eleverna ofta svårt att själva ta initiativ till aktiviteter, och det är vanligt att fritiden tillbringas hemma utan struktur. Samtidigt finns det positiva exempel. I Borgholm beskrivs eleverna som mycket aktiva på fritiden, med god tillgång till fritidsaktiviteter och stöd från engagerade gode män och förvaltare. Lärarna menar att det delvis beror på att det är ett mindre samhälle med korta avstånd och nära relationer.

Elevhälsa och stödinsatser

Några skolor har infört lösningar för att möta elevernas behov av elevhälsa, trots att det inte finns formella krav på detta inom komvux som anpassad utbildning. I vissa fall

delar skolorna resurser med andra utbildningsformer i samma lokaler, till exempel kurator eller specialpedagog. Andra har finansierat stödfunktioner genom tillfälliga projekt. Personalen upplever att sådana insatser har haft stor betydelse för elevernas trygghet och välbefinnande.

Tydlighet i skolmiljön

En skola har anpassat sin likabehandlingsplan genom att använda enklare språk och bildsymboler. Det har gjort det lättare för eleverna att förstå sina rättigheter och skyldigheter.

För att skapa trygghet och bekanta eleverna med skolmiljön genomför en annan skola strukturerade rundvandringar för nya elever vid terminsstart. Rundvandringarna visar var olika lokaler finns och hur de ska användas. Dessa insatser kan också minska känslan av att vara annorlunda, vilket kan påverka tryggheten positivt.

Inflytande och delaktighet

Flera lärare beskriver att elevernas självförtroende stärks när de får möjlighet att fatta egna beslut och påverka sin vardag. Utmaningen är att eleverna ofta är på plats olika tider och under begränsad tid, vilket gör det svårt att organisera gemensamma elevråd eller liknande former för inflytande.

En grupp lärare presenterar en idé hur man skulle kunna koppla undervisning om demokrati och inflytande i skolan till elevernas vardag på daglig verksamhet och i boenden. Om de olika verksamheterna samarbetade kring gemensamma rutiner för råd och medbestämmande skulle man kunna stärka elevernas delaktighet och förståelse för sina rättigheter.

Samverkan för kontinuitet

I en kommun har organisationen förändrats så att komvux som anpassad utbildning numera ingår i samma enhet som insatser enligt LSS. Kontakterna mellan verksamheterna och öppnat upp för mer samarbeten.

Flera skolor ser ett behov av ökad samordning mellan skolan och andra verksamheter för att skapa kontinuitet i hälsofrämjande arbete, till exempel genom att låta aktiviteter som startar i skolan fortsätta i daglig verksamhet.

Vägledning mot arbete

Några skolor har kopplat utbildningen till praktik, till exempel genom lärlingsupplägg eller samverkan med arbetsplatser. I ett fall ledde en lärlingsutbildning till att 28 procent av deltagarna gick vidare till arbete. Lärarna ser detta som ett viktigt steg, men betonar att det fortfarande saknas långsiktiga strukturer som stöttar eleverna i övergången till arbetsliv

KAPITEL 6

En samlad bild – hälsa, utbildning och stöd

Kapitlet ger en samlad bild av hur hälsa, utbildning och stöd fungerar för elever inom komvux som anpassad utbildning. Det lyfter fram viktiga iakttagelser och behov av förändring för att stärka elevernas möjlighet till delaktighet och välmående.

Skolan som en trygg och viktig plats

Nästan alla elever uttrycker en stor glädje över att kunna gå i skolan. För många är komvux som anpassad utbildning den första skolformen där de inte upplever mobbning eller utanförskap, och många vill gå mer i skolan. De beskriver hur de för första gången blir lyssnade på och får möjlighet att påverka sin vardag. Skolan innebär också starka relationer till personalen, vilket kan bidra till ökad självständighet även utanför skolmiljön.

Flera lärare pekar på att denna upplevelse är särskilt viktig för elever med lindrig intellektuell funktionsnedsättning. Dessa elever är ofta mer medvetna om sin utsatthet, vilket kan leda till att de försöker dölja svårigheter eller tackar nej till insatser som skulle kunna vara till hjälp. Det kan handla om en vilja att framstå som självständig eller att undvika att andra får kännedom om diagnosen.

Personalen bedömer att den psykiska ohälsan kan vara stor i denna grupp, särskilt eftersom de ofta hamnar i ett mellanläge. De är för resursstarka för daglig verksamhet, men med begränsade möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Det ökar risken för isolering, inaktivitet och psykisk ohälsa. Skolan blir i det sammanhanget en viktig skyddsfaktor, där eleverna får känna sig accepterade och tagna på allvar. Lärare lyfter fram arbete eller annan meningsfull sysselsättning som avgörande för den här gruppens hälsa och framtidstro.

Skolorna uttrycker också oro för att vissa elever med lindrig IF är särskilt sårbara, till exempel för att bli utnyttjade av kriminella nätverk eller i sexuella situationer. Svårigheter att

säga nej eller värdera konsekvenser gör att dessa elever riskerar att hamna i utsatta lägen. Särskilt i övergången efter gymnasiet när tidigare stödstrukturer ofta försvinner. Skolans roll som en trygg och strukturerad plats blir därmed ännu viktigare, både för att främja hälsa och för att tidigt uppmärksamma problem.

Ohälsa kan missas när stöd saknas

Skolpersonalen beskriver en oroande trend av försämrad hälsa hos eleverna. Det handlar både om psykisk ohälsa och levnadsvanor kopplade till exempelvis kost, fysisk inaktivitet och stress. Samtidigt är det inte alltid lätt att upptäcka ohälsa. Personer med IF har ibland svårt att uttrycka sitt mående, vilket gör att varningssignaler riskerar att förbises. Flera lärare tror att det finns ett betydande mörkertal.

En orsak är att det saknas organiserad elevhälsa inom komvux som anpassad utbildning. I frånvaron av professionellt stöd blir det ofta lärarna som fångar upp elevernas mående, trots att de varken har tid, utbildning eller stöd för den rollen. På vissa skolor har man tillfälligt kunnat finansiera kurator eller specialpedagog genom projektmedel, men sådana lösningar är sällan långsiktiga. Många efterfrågar tydligare styrning och ett lagstadgat ansvar för elevhälsa inom utbildningsformen.

Avsaknaden av en strukturerad elevhälsa gör det särskilt svårt att upptäcka psykisk ohälsa i ett tidigt skede. Lärarna beskriver att de ofta får axla flera roller som kurator, psykolog eller boendestödjare, eftersom ingen annan finns att vända sig till. Det förtroende som byggs upp mellan lärare och elever är ofta avgörande för att svåra ämnen ska kunna lyftas. Men lärarna är tydliga med att deras insatser inte kan ersätta professionell kompetens. De saknar också utrymme för reflektion och stöd i detta arbete, som i praktiken blivit en del av deras vardag.

Begränsningar i systemet

Flera elever berättar att de inte kan studera så mycket som de vill, eftersom en högre studieomfattning kan påverka deras rätt till andra insatser, till exempel daglig verksamhet eller ekonomiskt stöd. Det skapar så kallade inlåsnings effekter. Även regler kring progression i skolan försvårar. Elever som inte gör tillräckliga framsteg riskerar att förlora sin plats, trots att de kan behöva undervisningen för att bevara tidigare kunskaper.

Det saknas också samordning mellan skolan och andra verksamheter som boenden, daglig verksamhet och vård. Ansvar för att samordna stödet faller ofta på eleven själv, eller på en enskild lärare. När olika regler krockar, till exempel mellan färdtjänst, assistans och skolgång, kan det leda till att elever hindras från att delta i undervisningen. Många skolor upplever att dagens system inte är anpassat efter målgruppens behov.

Skolpersonalen lyfter också en oro för de personer med IF som inte söker sig till utbildningen alls. Flera menar att eleverna som faktiskt deltar i komvux ofta har ett starkt eget driv eller stöd från anhöriga, men att det finns många fler som hamnar utanför. Studier visar att ungefär en fjärdedel av de som lämnar anpassad gymnasieskola varken arbetar, studerar eller deltar i organiserad sysselsättning⁸. Dessa unga vuxna blir ofta osynliga i systemen, utan att fångas upp av samhällets stödinsatser. Skolpersonal menar att det sannolikt finns många personer som skulle ha nytta av komvux som anpassad utbildning, men som inte söker sig dit, ofta på grund av bristande vägledning eller stöd att ta steget.

⁸ Forte (2020), *Övergången från ung till vuxen för personer med funktionsnedsättning – en kartläggning av det vetenskapliga kunskapsläget*.

Svår väg från utbildning till arbete

Ett av utbildningens mål är att ge eleverna större möjligheter till självständighet och arbete, och många elever uttrycker en stark vilja att arbeta. Skolpersonalen bekräftar detta, men beskriver att vägen till arbete är kantad av hinder. Det finns få anpassade alternativ, och det saknas tydliga vägar från utbildning till jobb när det gäller målgruppen för anpassad skola.

Lärarna upplever att kontakten med Arbetsförmedlingen är svag och att eleverna själva förväntas ta initiativ som de ofta inte har förutsättningar för. Det saknas långsiktiga lösningar som tar hänsyn till målgruppens behov, såsom individuellt anpassad praktik eller arbetsförberedande verksamheter.

Elevernas perspektiv saknas ofta

Lärare beskriver att det är ovanligt att elever inom komvux som anpassad utbildning får komma till tals i utvärderingar och undersökningar. En lärare berättar att detta var första gången på 22 år som någon ville prata direkt med eleverna om deras upplevelser i skolan.

Att samtala om abstrakta frågor med personer med intellektuell funktionsnedsättning kan innebära vissa utmaningar, till exempel när det gäller att minnas eller värdera händelser över tid. Men det hindrar inte att man försöker. När samtalen anpassas efter elevernas förutsättningar går det att få fram viktiga perspektiv, som annars riskerar att förbli osynliga.

Att ta elevernas erfarenheter på allvar är avgörande för att utveckla en mer inkluderande utbildning där deras behov och villkor får styra. Det kräver att deras röster systematiskt samlas in och används som en del av beslutsfattandet.

Regeringen borde lyssna mer på eleverna.



- Elev på komvux som anpassad utbildning.

En av de mest centrala slutsatserna i rapporten är vikten av att eleverna själva får komma till tals. När deras erfarenheter tas på allvar blir det möjligt att förstå både deras behov och hur stödet kan förbättras. Att samla in elevernas röster är inte bara en metod – det är en förutsättning för att skapa en utbildning som bygger på delaktighet och förståelse.